

szól, az az információ. Azért töltünk órákat elektronikus szörfdeszkáinkon, hogy naprakészek maradjunk. Az olvasó szemében ez persze nem árt az arculatunknak. Minden hájjal megkent professzionistának hatunk. Kinek jó mindez? Az olvasónak? Az egyetemi könyvtárakban a könyvtári ismeretek oktatása a könyvtár egyik legfőbb küldetése, gyakran szerepel valamelyik tanév anyagában. De szükségük van-e az angol szakos gólyának a könyvtárban az Internetre? Vagy ez az a bizonyos ágyúval verébre eset? Vagy talán a professzornak van rá szüksége – arra, hogy felmutassa, milyen „menő fej”? Vajon információkutatásra tanítjuk-e a diákokat, ha az Internettel kápráztatjuk el? Jobban fog tudni kutatni a következő dolgozatához? Valóban az igazi igényeit elégítjük ki? A Háló fejlődésének jelenlegi szintjén – vagy pontosabban: szerveztségének jelenlegi szintjén – a válasz egy dörgegelmes *Nem*.

Az olvasókat sokszor lenyűgözi a technika, még ha csak egy online katalógusról van is szó. Kinek teszünk jót, ha erre az olvasóra rányitjuk az Internet zsilipeit? Sok olvasó attól retteg, hogy tönkretesz valamit, ha hozzáér a billentyűzethez. Az ő számítógép-fóbiájuk leküzdéséhez úszólecekre van szükség, mielőtt fejest ugratnánk őket a Hálóba. (Persze mint már említettük, ezeknek a leckéknek a feladatát már hozzácsapták a munkakörünkhöz.) A jó könyvtáros munkája sohasem merült ki abban, hogy információt keres az olvasónak. Inkább együttműködik vele, kideríti, mire is van igazán szüksége, majd kielégíti ezt a szükségletet a *legmegfelelőbb forrásból*, függetlenül attól, hogy az elektronikus-e vagy sem. Könyvtárosi létünk rendeltetése az olvasó szolgálata – a neki legmegfelelőbb szinten.

Jó tanácsok

A hálóimádó villanykönyvtárosoknak: tartsák észben, hogy változó időket élünk. Az Internetben való jártasságnak sokféle szintje lehet. A szakmá-

nak szüksége van az olyan emberekre, akik követik a legújabb fejleményeket, és feltárják azokat a többiek előtt. Buzdításra van szükség, nem exkluzivitásra. Ajánlatos tisztában lenni azzal is, mit *nem* végzel el, mialatt szörfözöl, ne növelj a többi kollégára háruló feladatokat!

A vezetőknek: munkatársaikkal együtt kell dolgozni azt a programot, amely meghatározza az Internet helyét könyvtárunkban. Világosan ki kell fejezni, milyen szerepet játszik a Hálón töltött idő a munkateljesítmény értékelésében. Közölni kell a munkatársakkal az elektronikus beszerzések indokait, ne érezzék, hogy a gépek viszik el az összes pénzt.

Az ügynevezett ludditáknak: rázzák le magukról a jelzőt. Ismerkedjenek meg a Hálóval – olyan tempóban, amellyel hozzá tudják illeszteni munkájukat a technikához. A status quo egyszerű fenntartása nagyon gyorsan a szakmai színvonal stagnálásához vezet. Kövessék és alkalmazzák a szakma fejleményeit! De a legfontosabb: ne csak azt kérdezzék meg a Hálón jártasabbaktól, hogyan kell használni az Internetet, azt is kérdezzék meg, *miért!* És kérdezzék meg újra és újra: kinek az igényeit *kell* kiszolgálni.

Talán ismerős *Dale Dauten* megjegyzése: „Teljes kötetek minden témában: mindegyikben adatok megabájtjai. És valami »Dewey« nevezetűnek hála, minden könyv olyan jól szervezett rendszerben van, hogy bármelyik könnyen megtalálható. És ott vannak az ügynevezett »tájékoztató könyvtárosok« – igazi emberi lények, nem bábfigurák –, arra várnak, hogy segítségedre legyenek. És mindezt ingyen.”

/LIST, C.: Sanctifying the Internet. = American Libraries, 26. köt. 10. sz. 1995. p. 1019–1022./

(Zsádon Béla)

Szakirodalmi hivatkozás Internet-forrásokra

Az Interneten elért szakirodalmi forrásokra való hivatkozásnak még nem alakult ki az egységes, konzisztens megoldása. Amíg ezen nem sikerül változtatni, az Internetről elért forrásmunkák nem számíthatnak teljes értékűnek a tudományos diskussziókban. Ennek folytán az ilyen módon publikáló kutatók sem számíthatnak a hagyományosan publikálókkal azonos elismerésre, így a kutatóhelyek megfosztják magukat az újdonságokra legfokonyabb kutatóiktól.

Az Internet-forrásokra való hivatkozás összhangban kell legyen az eddigi hivatkozási gyakorlattal. Ez az írás az Internet állományformátumából kiindulva tesz javaslatot a hivatkozás módjára. Elfogadása esetén szükségtelenné válik a számítógépes állománycímke megadása, amely a probléma megoldásának eddig elterjedt, de nem megfelelő módja volt, mivel a különböző számítógéprendszerek állományszerkezete annyira különböző, hogy önmagában az állománycímke nem nyújthat elegendő információt.

A hivatkozásnak olyan támpontot kell adnia, amelynek alapján a legkülönbözőbb kutatók ugyanazt az anyagot hívhatják le. Ehhez a hivatkozásnak tartalmaznia kell a hivatkozott állomány fizikai és szimbolikus helyét, állománynevét és állományformátumát. Ezeket az igényeket jelenleg legjobban a World Wide Web (WWW) állományok megjelöléséhez használt *Uniform Resource Locator* (URL) rendszer elégíti ki. Ennek a szerkezete a következő:*

állománytípus://számítógép.részhálózat.országkód/
alkönyvtár/állománynév

A részhálózat, illetve az alkönyvtár neve több hierarchikusan egymás alá rendelt részből is állhat. Az alkönyvtár(ak) és az állomány nevében a megfelelő kis- és nagybetűk nem cserélhetők fel.

A URL némi redundanciát tartalmaz, ami bizonyos ellenőrzési lehetőséget jelent.

A klasszikus hivatkozási konvenció szerint a hivatkozás végére kerülő pont a URL után nem tehető ki, mert zavart okozhatna.

Hivatkozás HTML-állományokra

A World Wide Web HTML (Hyper-Text Mark-up Language) formátuma az online tudományos folyóiratok legelterjedtebb formátuma.

A WWW dokumentumazonosítás alapja a URL. Előnyös, hogy emellett minden WWW-dokumentumnak van egy „hétköznapi” címe is, amelyet a WWW böngészőprogram a képernyő címsávjában mutat meg. A HTML-dokumentumnak tehát három kötelező adata van: állománytípusa, címe és URL-je. Emellett tartalmazhatja a szerző nevét, a közrebocsátó intézmény nevét és a létrehozás dátumát.

Ha a dokumentum tartalmazza a szerző nevét, nincs gond. Ha ez hiányzik, ami tudományos publikációk esetében ritka, a dokumentum vagy az abban elhelyezett kapcsolódási pontok valamelyike rendszerint utal egy intézményre. Gyakran szerepel a szerző elektronikus levelezési (e-mail) címe is. Ez olyan adat, amely a szerző neve helyett alkalmazva biztosíthatja a visszakereshetőséget. A szerző és a közrebocsátó intézmény neve elhelyezhető a HTML-dokumentum fejrészeiben (tehát egyszerű olvasáskor meg nem jelenő részében) is, ez a fejrész azonban sajnos nem kötelező.

Figyelembe kell venni, hogy az Interneten a HTML-dokumentumoknak legalább két típusuk létezik. A gyakoribb típus a gyűjtemény, amelynek nincs olvasható tartalma, csak kapcsolódási pontokat tartalmaz az olvasható dokumentumokhoz.

* Az USA esetében az országkód helyén az intézménytípus (oktatási, kormányzati, profitorientált stb.) áll. — A ref.

Ezeknek a gyűjteményeknek rendszerint nincs feltüntetve a szerzőjük, viszont csak ritkán történik rájuk hivatkozás. A ritkább típus elektronikus folyóiratot vagy adatokat tartalmaz, és nagy valószínűséggel tartalmazza az egyéni vagy az intézményi szerző nevét.

A URL tartalmazza a közreadó nevét, de rejtjelezve. Vannak azonban Internet-eszközök, amelyekkel a URL-ből visszakereshető a tényleges intézménynev. A későbbi biztonságos visszakeresés érdekében ezt is fel kell tüntetnünk a hivatkozásban. Az intézmény nevével és a dokumentum címével ugyanis rendszerint akkor is megtalálható a dokumentum, ha azt időközben áthelyezték.

A dokumentumnak a szerző általi utólagos megváltoztatása a módosított új kiadáshoz hasonlítható. Ez azonban remélhetőleg ritkán következik be a tudományos dokumentumokban. Az online napilapok esetében azonban eltűnhet a dokumentum. Ezért helyes, ha a kutató saját archívumot rendez be az általa hivatkozott dokumentumból.

Ha a dokumentumnak van nyomtatott változata is, hivatkozzunk inkább arra.

A HTML-dokumentumokra történő hivatkozás legjobb stílusa a monográfiákra való hivatkozásból vezethető le. A hivatkozás a szerzővel kezdődjék. Ha ismert, szerepeljen a hálózatra történő első felvitel éve. Címként a dokumentum ablakának tetején szereplő címet szerepeltessük. A kiadónak az állományt kezelő intézmény neve felel meg, a kiadás helyének a URL (amelyet nem követhet pont, és amelyet elválasztani csak / jelek után szabad). Ha az elektronikus folyóirat kötet- és füzet számozást tartalmaz, ez a folyóirat neve után helyezhető el. Ha az első felvitel éve nem deríthető ki, körülbelüli évet adjunk meg, pl. ≤ 1995 vagy ≥ 1995.

Egy példa a HTML-állományra történő következetes hivatkozásra:

Brenner, Anita 1995, The Murder Trial: Genre or Event-Scene?, C-Theory, http://english-server.hss.cmu.edu/ctheory/e-murder_trial.html

Ha több Web-oldalra van elosztva a hivatkozott dokumentum, hivatkozzunk a részeire külön-külön, mint a monográfia különböző szakaszaira, fejezeteire.

**Ha a teljes URL-ből levágjuk az alkönyvtára(ka)t és az állománynevet tartalmazó részt, és a pusztán állománytípussal és gépnévvel próbálunk bekapcsolódni (egy esetben még egy / jelet téve a végére), rendszerint olyan Web-lapra jutunk, amely tartalmazza a közreadó intézmény nevét. — A ref.

Hivatkozás Gopher-állományra

A HTML-állományokra javasolt hivatkozási módszer alkalmazható a WWW-böngészővel elérhető egyéb állományokra, így a Gopher-állományokra is. Ezek URL-je a **gopher://** előtaggal kezdődik. Általában hosszabb, mint a HTML-állományoké, de ugyanolyan kényes az elírásokra, és a nagy- és kisbetűk közötti különbségre.

Problémát jelent, hogy – a HTML-állományokkal szemben, amelyek egyéni szerzője rendszerint meghatározható – a Gopher-állományok többnyire inkább a közreadó intézményhez kötődnek, névtelenségben hagyva a szerzőt. Ilyenkor érdemes a lehető legkisebb meghatározható szervezeti egységet tekinteni szerzőnek.

Egy példa a Gopher-állományra történő hivatkozásra:

Library Services c. 1995, Internet User Glossary,
North Carolina State University,
gopher://dewey.lib.ncsu.edu:70/7waissrc%3A/wais/
internet-user-glossary

A Gopher-szolgáltatások hanyatlásával csökken az ilyen forrásokra történő hivatkozások szükségessége, a Gophereken található információ átvándorol a WWW-szolgáltatásba.

A korábban más formában létező dokumentum gépre vivőjének megemlítése a hivatkozásban hasonló a fordító vagy a szerkesztő megemlítéséhez. Ilyen vonatkozásban azonban az intézményt nem sok értelme van megemlíteni, mert az ügyis szerepel kiadóként, valamint a URL részeként.

Hivatkozás FTP-állományokra

Az FTP- (File Transfer Protocol) gyűjtemény az Internet-publikálás legrégebbi formája. Általában szoftver vagy szöveg letöltésére használatos. Rendszerint egyéni szerzőhöz köthető, hivatkozásra alkalmas adatokkal. Legtöbbször hagyományosan publikált anyag digitalizált változata. URL-je **ftp://** előtaggal kezdődik.

Egy példa az FTP-állományra történő hivatkozásra:

Gaffin, Adam 1994, EFF's Guide to the Internet,
v. 2.3, Electronic Frontier Foundation,
ftp://nysemet.org/pub/resources/guides/
bigdummy.txt

Aki nem WWW-böngészővel éri el az FTP-szervert, az is könnyen átalakíthatja az elérési útleírását szabványos URL-formára.

Hivatkozás Usenet News állományokra

Usenet News állományokra történő hivatkozásra a URL-rendszer nem alkalmas, ezekre nem adható értelmes URL, hiszen a terjesztés természetéből következően a felhasználó gépén található a dokumentum. Ezért az ilyen dokumentumra periodika módjára érdemes hivatkozni, kihasználva a Usenet News csoportok hierarchikus szerkezetét. Általában szerepel a dokumentumokon valamiféle szerző, a Usenet News csoportok azonban nem zárják ki az álnév használatát. A dokumentumoknak általában van fejlécük, ez címként használható. A csoport kezelhető folyóiratként. A pontos dátum meghatározható, ez helyettesítheti a kötet- és füzetszámot. Egy példa:

Graham, Adrian, 1995, 'Fishing in Mauritius',
alt.fishing, 29th July.

A Usenet-dokumentumokra való hivatkozás legnehezebb problémája a dokumentumok ideiglenessége. Nem minden dokumentumot archiválnak, és a ma még elérhető dokumentum holnapra köddé válhat. Bár sok csoport archivál, az archivált állomány megtalálása sokszor nem éri meg a fáradságot. Többnyire egyszerűbb megkeresni a szerzőt a dokumentum egy példányáért.

Hivatkozás levelezési csoport dokumentumára

A levelezési csoportok a manuálisan terjesztett folyóiratokhoz hasonlíthatók. A levelezési szolgáltató minden füzetből minden beiratkozott olvasó elektronikus postacímére küld egy-egy példányt. Szerencsére a levél fejlécze tartalmazza a hivatkozáshoz szükséges információ nagy részét. Szerepel benne a szerző neve, a dátum, és a „Subject”-mezőben a cím. A folyóirat nevéként a levelezési csoport neve szerepeltethető, kiadóként pedig a URL helyett a csoport beiratkozási címe.*

Hivatkozás elektronikus levélre

Az elektronikus levél az Internet magánközleménye. Ugyanolyan fenntartással kell kezelnünk a hivatkozásokban, mint bármely más magánközleményt, ugyanúgy nem tekinthető valódi hivatkozásnak.

* Nagyon fontos, hogy a beiratkozási címet adjuk meg, ne a levelezési címet, mert ez utóbbi nem ad kulcsot az archív anyag visszakereséséhez. Mivel a legtöbb szolgáltató jól kezelt archívumot tart fenn a levelezési csoport leveleiből, megfontolandó, hogy a könnyebb visszakereshetőség céljából esetleg ne az eredeti levélre hivatkozzunk, hanem FTP-dokumentumként annak archivált változatára. — A ref.

Ha nem tudjuk a levél küldőjének tényleges nevét, használjuk az elektronikus postacímében az @ jel előtt álló részt.

Következtetések

Az itt leírt módszer a World Wide Web állományelérési módszerén alapszik.

Ma nem kap teljes elismerést az Internet-forrásra történő hivatkozás. Ha az ilyen dokumentumokat a hivatkozásokban ugyanúgy kezeljük,

mint a hagyományosakat, lassan megváltoztatható ez a negatív szemlélet, és helyet kap a számítógépen dolgozók haladóbb álláspontja.*

/FLETCHER, G.–GREENHILL, A.: *Academic referencing of Internet-based resources.* = *Aslib Proceedings*, 47. köt. 11–12. sz. 1995. p. 245-252./

(Válas György)

* A referálólapok és bibliográfiai adatbázisok lassan kezdik bevonnai a feldolgozott források körébe a lektorált elektronikus folyóiratokat. Ezt a *Chemical Abstracts* 1995-ben kezdte, az *INSPEC (Science Abstracts)* pedig 1996-ban kezdi. A szemlélet tehát kezd megváltozni. — A ref.

Csehország: a személyi adatvédelem törvényi garانتálása és az olvasói nyilvántartások

A cseh országgyűlés által elfogadott 256/1992. Sb. számú személyi adatvédelmi törvény értelmezésében megoszlik a könyvtárosok álláspontja. Egyesek szerint a törvény egyáltalán nem vonatkozik az olvasói és más könyvtári ügyviteli nyilvántartásokra, mások szerint viszont a szóban forgó törvény egyszerűen megtiltja, hogy a könyvtárak valamiféle olvasói nyilvántartást is vezessenek. Az igazság – természetesen – középúton van, azaz minden további nélkül a jövőben is szabad olvasói nyilvántartásokat felfektetni és vezetni, de azért az adatvédelmi törvényre való tekintettel velük kapcsolatban bizonyos szabályokat is be kell tartani.

Igy mindenekelőtt az ún. szenzitív személyi adatok (egy-egy olvasó faji, nemzetiségi, politikai, vallási hovatartozása, priusza, egészségi helyzete, szexuális beállítottsága és vagyona) gyűjtésében kell óvatosságnak lenni. Vagy teljesen le kell mondani róluk (néhány olvasói nyilvántartásban eddig pl. feljegyezték az olvasók kedvteléseit, nemzetiségét stb.), vagy ezután az olvasó döntésére kell bízni, hogy szolgáltat-e ilyen adatokat magáról. (Ez a jelentkezési nyomtatvány megfelelő átalakításával könnyen abszolválható követelmény.)

A törvény azon paragrafusa értelmében, hogy egy-egy adott személyi nyilvántartást csak arra a célra lehet felhasználni, amire létrejött, ezentúl az olvasói nyilvántartások adatait sem szabad senkinek kiadni (pl. könyvkereskedelmi és propaganda felhasználásra).

További törvényi követelmény, hogy a személyi nyilvántartások nem tartalmazhatnak hamis vagy elavult adatokat. A könyvtárak az adatok hamissága ellen a személyi okmányokra való támaszkodással védekezhetnek, az elavulás ellen pedig időszakosan elvégzett nyilvántartás-felújítással (pl. évenkénti beiratkozással).

A törvény a fentiekén kívül előírja a nyilvántartások biztonságos őrzését, az illetéktelen hozzáférés lehetetlenné tételét, és – az egyének kérésére – a tájékoztatás kötelezettségét az egyén nyilvántartott adatairól. A könyvtárak ezeknek az előírásoknak minden bizonnyal meg tudnak felelni.

A törvény szankciókat is tartalmaz, ezek a nyilvántartások törvénytelen felhasználása révén okozott erkölcsi és anyagi kár megtérítésének kötelezettségétől egészen a nyilvántartás megsemmisítésének elrendeléséig terjednek. A kártérítési passzus így szól: „Méltányos pénzbeli kártérítést kell fizetni, ha sérelem esett a fizikai személy emberi méltóságán, személyes tisztességén, jó hírnevén és nevének védelmében, feltéve, hogy ez a hátrány nem küszöbölhető ki a meglévő polgár- és kereskedelmi jogi intézmények révén.”

/MAŠTALKA, J.: *Zákon č. 256/1992 Sb., o ochraně osobních údajů v informačních systémech a knihovnické evidenci.* = I, 36. köt. 1. sz. 1994. p. 17–18./

(Futala Tibor)